

Civil szervezetek az Ormánságban – innováció, integráció, indikáció

Dolgozatom célja, hogy bemutassam a Szociológia Tanszék 2008/2009-es tanévének tavaszi szemeszterében, az Ormánság meghatározó civil szervezeteit érintő kutatómunkát. A levont konzekvenciák, eredmények ismertetése mellett a felszínre kerülő nehézségek lehetséges megoldásait keresem. A civil szervezetek társadalmi integrációra gyakorolt hatásának kérdése, illetve a demokratizálódás folyamatának elősegítése képezik hipotézisem alapját. Az információgyűjtésben a helyi és könyvtári adatgyűjtés mellett a szervezetek vezetőivel, alkalmazottjaival és a helyi közösség néhány prominens tagjával készített interjúk segítettek. Mindezek előtt azonban röviden ismertetném a civil szektor néhány, a dolgozat szempontjából lényeges ismervét.

A civil eszme

A civil társadalom vizsgálatakor több kérdés is felmerül. Mennyiben tekinthetőek ezek a szervezetek a közélet motorjainak, valamint mennyire segítik a demokrácia kialakulását, fejlődését? A civil szervezetek feladatai és céljai közé elsősorban a hatalom és a társadalom/egyen közötti közvetítés, párbeszéd, a demokratikus folyamatok indikálása, illetve a társadalmi integráció előmozdítása tartozik. E szervezetek gyakorlatilag a hétköznapi élet minden területén jelen vannak. Megfelelő teret kínálnak a modern demokráciák egyik legfontosabb elvének, az önrendelkezésnek az érvényre juttatása számára. Az önrendelkezési jog, mint alapvető szabadságjog lehetőséget biztosít a szűkebb és tágabb közösségeknek, hogy létrehozzák saját fórumaikat, érdekvédő szervezeteiket. Ehhez a demokratikusan és jól működő jogállam megfelelő teret és keretet kínál. A civil szervezetek a mai kor demokratikus társadalmainak egyfajta „új utat” kínálnak. Az állami és a piaci szektor mellett egy harmadik szféra lehetőségét nyújtják, ahol az érdekérvényesítés és a társadalmi szükséglet kielégítés érvényre juthat. A civil kezdeményezések lehetőséget biztosítanak a közösségek önszerveződésére, amiből egyenesen következhet az egyének közötti szolidaritás eszméjének erősödése is.

Az Európai Unió Gazdasági és Szociális Bizottsága meghatározta a modern civil társadalom főbb ismérveit, melyet az *Official Journal of the European Communities* című folyóiratban közöltek 1999-ben. A civil társadalmat többekévesb intezményesult szervezetek hálózata alkotja, amelyek autonóm társa-

dalmi szféraként működve nem tartoznak sem az államhoz, sem a családhoz. E szervezetek számos társadalmi feladatot, funkciót látnak el (nemcsak gazdasági, hanem vallási, kulturális, szociális stb. értelemben is), és meghatározó a szerepük a társadalmi integrációban. A civil társadalom intézményes kereteit, az egyének demokratikus alapjogait, a szabad véleményalkotást, valamint az egyesülés szabadságát a jogrendszer biztosítja. Habár a civil társadalom független az államtól, ez természetesen nem azt jelenti, hogy független a törvényektől is.

A 80-as évek második felétől egyre erősebb társadalmi igény jelentkezett Magyarországon a közösségi élet átalakítására, ebben fontos szerepet játszottak a formálódó civil szerveződések. Ekkor alapították az első településfejlesztéssel, oktatással, egészségüggyel, jogvédelemmel foglalkozó egyesületeket, alapítványokat. A civil szervezeteket legtöbb esetben egy létező probléma kapcsán hívják életre. Funkciójuk elsősorban olyan szolgáltatások biztosítása, amelyek meghaladják az állam és az önkormányzat teljesítőképességét, illetve kiegészítik azt. Ez különösen igaz a fokozottan hátrányos helyzetben lévő települések, közösségek életében. Ebből kifolyólag került az Ormánság legtöbb települését lefedő Sellyei Kistérség kutatásunk fókuszába, amely az ország 33 leghátrányosabb helyzetű kistérsége közül a harmadik helyen áll, és a baranyai kistérségek közül az utolsó helyet foglalja el.

A vizsgált területről

A kutatás témájául a Sellyei Kistérség öt előzetes adatgyűjtés alapján kiválasztott civil szervezete szolgált. A vizsgálatban a következő szervezetek vettek részt: az Ormánság Fejlesztő Társulás Egyesület, az Együtt a Kémes Körzet Gyermekéért Alapítvány, a Szociális Háló Egyesület, a Drávazug Társulás Egyesület és az „Együtt Csányoszóért” Egyesület. Ezek közül a Szociális Háló Egyesület abban a tekintetben eltér a többi szervezettől, hogy pécsi tagintézménnyel is rendelkezik, így az interjú elkészítése során lehetőségem nyílt mind a pécsi, mind a sellyei intézményt is személyesen felkeresni. Az öt felkeresett civil szervezet kiválasztásában alapvető követelményként jelent meg, hogy a lefedett területet és a lakosság számát tekintve a nagyobb, akár az egész Ormánság életében befolyással bíró szervezetek éppúgy képviseltessék magukat, mint a csak egy kisebb település fejlődésében szerepet játszó civil kezdeményezések. Ezzel lehetőség nyílt a kistérség civil életének több szegmensből való megismerésére, vizsgálatára.

Az Ormánsági civil szervezetek intézményei főleg a tájegység fővárosaként aposztrofált Sellyén találhatóak, de emellett több szervezet működik kisebb falvakban és községekben is. Számos közülük a megyeszékhelyen, Pécsen is rendelkezik irodával, társintézménnyel. Ennek fontos szerepe van az anyagi források előteremtésében és a megfelelő, képzett munkaerő felvételében, a szervezet promótálásában. A KSH adatfelvételei során létrehozott TSAR-

adatbázis szolgált a következő két táblázat alapjául. A civil szervezetek jelenléte a Sellyei kistérségben az 1999-es évtől egy kisebb visszaesést követően lassan, de folyamatosan nőtt. Ennek egyik fő oka a pályázati rendszer és az elérhető források számának növekedése volt (1. és 2. táblázat).

A 2004-es Európai Unió csatlakozást megelőzően lehetőség nyílt az úgynevezett „előcsatlakozási alapok” lehívására (PHARE, ISPA, SAPARD). 2006-ig kellett elkészítenie a kormánynak az országos fejlesztési stratégiáját (Nemzeti Fejlesztési Terv II.), aminek alapján az ország 2007-2013-ban is részesülhet az európai kohéziós politika eszközei, jelentette támogatásokból. Ezek a források a Regionális Operatív Program (ROP) keretein belül fejtik ki hatásukat.

1. táblázat. Civil szervezetek a Sellyei Kistérségben 1999-2008

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
101	101	102	99	96	106	110	109	113	115

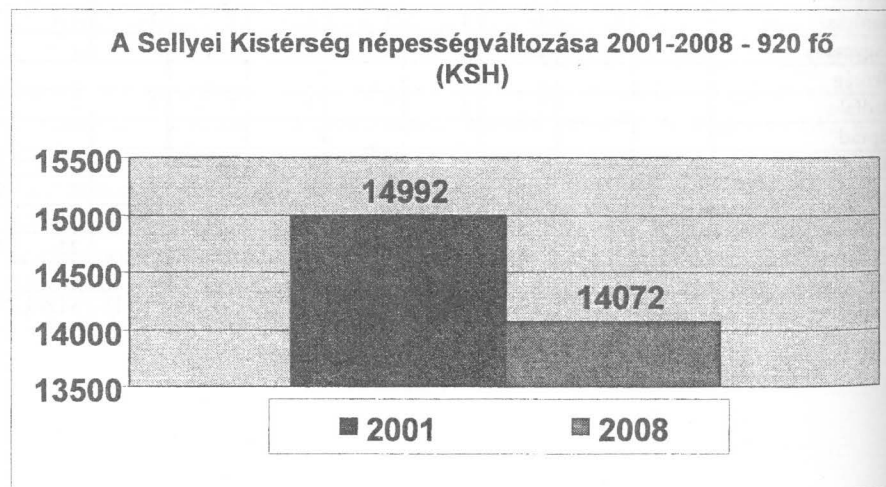
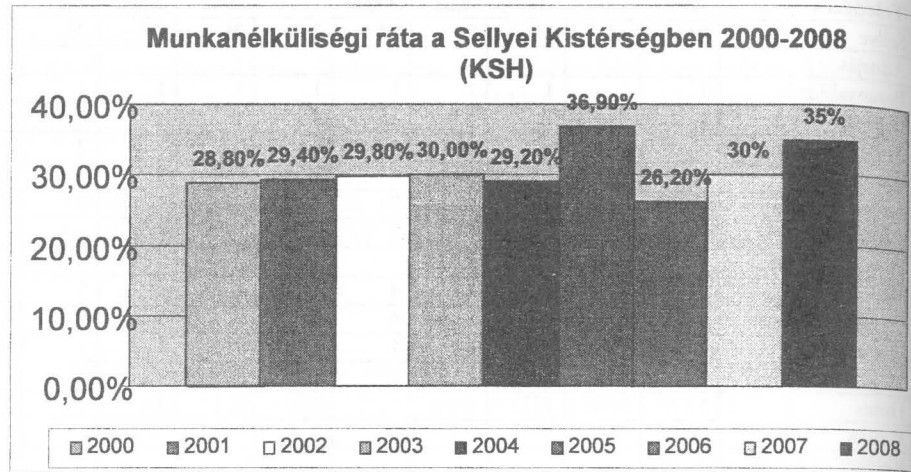
Forrás: KSH-TSTAR 2009

A kistérség egyike az ország gazdaságilag legelmaradottabb térségeinek. A két legsúlyosabb probléma a magas munkanélküliség és a fokozott migráció. A munkavállalás lehetőségének hiánya a lakosság körében gyakran 2. és 3. generációs szinten is továbböröklődik, ezzel is erősítve a térség leszakadását (1. ábra). A migrációs tendenciákat vizsgálva, azt a megállapítást tehetjük, hogy a hátrányos helyzetű települések elvándorló lakossága a térség két központjában Sellyén és Vajszlón, illetve a megyeszékhelyen koncentrálódik (2. ábra). A nagyobb települések népességelszívó hatást fejtenek ki a kisebb falvak lakosságának rovására, csökkentve a helyi civil szervezetek további esélyeit. A migráció oka a magas munkanélküliség, a kilátástalanság, a szolgáltatások jobb elérhetősége, valamint a romló egészségügyi ellátórendszer, illetve annak visszavonulása a falvakból. Elsősorban azok költöznek el a területről, akik a munkaerőpiacon kedvezőbb pozícióban vannak (fiatalok, képzettek, társadalmi és anyagi tőkével rendelkezők), míg a leghátrányosabb helyzetűek (képzetlenek, romák, idősek) inkább helyben maradnak.

2. táblázat. A civil szervezetek számának változása településenkénti bontásban 1999-2008

Település	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sellye	23	22	21	21	24	25	25	25	25	26
Adorjás										
Baranyahídvég	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Besence	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Bogárdmindszent	5	5	5	4	3	3	3	2	2	1
Csányoszró	6	6	6	6	7	7	7	7	7	8
Drávafok	5	6	9	8	7	9	9	9	9	8
Drávaiványi										
Drávakeresztúr				1						
Drávasztára	4	4	4	4	4	4	4	4	5	5
Felsőszentmárton	7	6	6	6	6	7	9	9	9	9
Gilvánfa	5	4	4	4	1	1	1	1	1	1
Hegyszentmárton	3	3	3	3	3	4	4	4	5	7
Hirics	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kákics										
Kemse										
Kisasszonyfa	2	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Kisszentmárton	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1
Körös										
Lúzsok	1	1								
Magyarmecske	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Magyartelek	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Markóc										
Marócsa		1	1	1	1	1	1	1	1	1
Nagycsány	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Okorág										
Ózdfalu			1	1	1	1	1	1	1	1
Páprád										
Piskó	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Sámód	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2
Sósvertike										
Vajszló	17	17	16	16	16	20	21	20	22	22
Vejti	1	1	1							

Forrás: KSH-TSTAR 2009

Forrás: KSH-TSTAR 2009

A Szociológia Tanszék több hallgatójával közösen végzett munka eredményeképpen, a megkeresett szervezetek valamennyi vezetőjével és néhány munkatársával is sikerült több interjút elkészíteni. Az interjúk és az adatgyűjtés eredményei alapján a civil szektorra általában jellemző minden ismérv kirajzolódni látszik – legyen az negatív vagy pozitív. A következőkben, a teljesség igénye nélkül csak pár mondatban szólnék a szervezetek tevékenységi köréről, majd részletesen kitérek a kapcsolatrendszerükre és a szervezeteket sújtó nehézségekre.

A mintavétel egyik alanya az Együtt a Kémes Körzet Gyermekéiért Alapítvány volt. Az alapítvány célja, hogy fejlessze a közösségi életet és kultúrát, hogy a szabadidős tevékenység által élhetőbb környezetet hozzanak létre. A szervezet tevékenységétől több dolgot is várnak, a tanuláshoz szükséges motiváció elősegítését, munkaerőpiaci esélyek javulását, a cigány származású fiatalok hatékonyabb integrálódását, a helyi identitás növekedését, illetve az aktívabb közösségi életet. Az alapítvány társadalmi támogatottsága magas, azonban anyagi lehetőségeik erősen korlátozottak.

Az „Együtt Csányoszróért” Egyesületnél az elmúlt tíz évben több mint 30 év lemaradását hozták be, mindehhez szükséges volt a település lakóinak szemléletváltozása is. Az önkormányzat a területfejlesztési alaptól közösségteremtő céllal nyert támogatást egy sajátos programhoz, a faluközpont a község lakói által öntevékenyen elvégzendő fásításához. Az egyesület jelentős szerepet vállal a település lakosságának közösséggé kovácsolásában, tevékenységével előmozdítja az esztétikus falukép kialakítását. A jövőben a kis léptékű fejlesztéseket szeretnék folytatni. Azonban az egyesület elérhető források hiányában nem lesz képes a jelenlegi helyzetén lényegesen változtatni. Állami segítségre lenne szükség, ám a jobbtétó szándéknak eddig nem sok jelét tapasztalták.

A Drávazug Társulás Egyesület Drávafokon működik. A szervezet legfőbb profilja a határokon átívelő kapcsolatok kialakítása, azok fenntartása, főleg Németországgal és Ausztriával. A vizsgált szervezetek közül a Drávazug Társulás Egyesület van az anyagi és a társadalmi támogatottságát tekintve a legrosszabb helyzetben. Míg a többi szervezet képes állandóan megújulni, programokat szervezni, addig ez Drávafokon hiányzik. A lakosság aktivitásának hiánya mellett a rendelkezésre álló források szűkössége is gátat szab elképzeléseiknek.

Az Ormánság Fejlesztő Társulás Egyesület (a továbbiakban OFI) az általa lefedett 48 településen végzi munkáját (a terület közel 323 km²-t ölel fel, ahol nagyjából 21. 000 ember él). Ezzel az Ormánság legnagyobb civil szervezete. Az egyesület jelenleg kapacitástól függően főleg tanulmányok készítésével, pályázatok írásával illetve településfejlesztési koncepciók kidolgozásával foglalkozik. Olyan kisebb források megszerzése a cél, amelyekről a helyi szereplők vagy nem tudnak, vagy nem éri meg profi pályázatíró céget felbérelni. Nyitnak Horvátor-

szág felé is, közös programokat szervezve próbálják a két ország közösségeit közelebb hozni egymáshoz.

A Szociális Háló Egyesület a kistérség szociális és egészségügyi szférájában lát el fontos feladatokat. A fekvőbeteg- és a szakápolói munka mellett a HOSPICE-szolgálatot tekintik egyik legfontosabb feladatuknak. Az Ormánságban azért van szükség az ellátórendszer kiterjesztésére, mert ez a terület az országos statisztikák szerint a legrosszabb egészségügyi mutatókkal rendelkezik. Falunapokkal próbálják felhívni az emberek figyelmét az egészségesebb élet előnyeire, illetve a Vöröskereszt támogatásával adományokat osztanak (főleg tartós élelmiszert, ruhát és bútort).

Társadalmi tőke – Kapcsolatrendszer

A civil társadalom egyik sarokkövének számít az együttműködés, a kooperatív munka. A kiterjedt kapcsolatrendszer (társadalmi tőke) mindenképpen szükséges egy civil szervezet munkáját illetően. Egy szervezet, legyen az egy kistélepülésen vagy a fővárosban, előnyös lehetőségekhez juthat, ha széles körben ismert vagy elismert munkát végez. Az ormánsági civilek is jelentős energiát fordítanak a jó kapcsolatok kialakítására, mind a civil, mind a kormányzati szektorban (önkormányzatok, állami és rendvédelmi szervezetek). Az Együtt a Kémes Körzet Gyermekéiért Alapítványt és a Drávazug Társulás Egyesületet erős szálak fűzik német és osztrák civil szervezetekhez. Az OFT, mint a vizsgált szervezetek közül a legjelentősebb, szoros kapcsolatot ápol a térség civil szervezeteivel, közel tizenkét civil szervezettel állnak kapcsolatban. Számukra gyakran írnak pályázatokat is. Ide tartozik például a Martince Kulturális Egyesület, a Vajszló és Vidéke Kulturális Egyesület, a Vajszlói Nyugdíjasok Klubja, a Vajszlói Polgárőr Egyesület, a Kisszentmártonért Egyesület. Az utóbbi években megjelentek a határokon átívelő projektek is. Öt horvát civil szervezettel vették fel a kapcsolatot, a horvátországi Dráva Menté megyéből. Ennek eredményeképpen aláírtak egy kulturális kerekasztal felállításáról szóló megállapodást, ami arra hivatott, hogy a két nemzet kulturális kapcsolatait közösen ápolják, közös programokkal, egymást segítve. Az „Együtt Csányoszlóért” Egyesület jó kapcsolatot ápol a helyi önkormányzattal, amely lehetőségeihez mérten mindenben támogatja őket, nemcsak anyagi értelemben, hanem a szervezésben illetve az ügyintézésben is. A településen található vállalkozókkal is igyekeznek az egyesület minél jobb kapcsolatot fenntartani, ami sikeresnek mondható. Megjeleníti és képviseli a civil szektort, megismerteti tevékenységét a lakossággal és a települési önkormányzattal. Segíti a különböző közösségek közötti párbeszédet létrejöttét, az információáramlást, tájékoztatást.

A szervezetek egymáshoz való viszonya nem minden esetben nevezhető jónak. Országos viszonylatban elmondható, hogy gyakran bizalmatlanok egymással, a szolidaritás csekély. Budapest-centrikusság érvényesül az információ-

áramlásban, a pályázati lehetőségek tekintetében. Az emyőszervezetek gyakran nem ismerik a helyi problémákat. A tudományos kutatások eredményei nem jutnak vissza a szervezetekhez, nem épülnek be a gyakorlati alkalmazásba. Hiányzik a szervezethez, kevesen hisznek a közös érdekképviseletben, vagy tesznek érte. Elégtelen az információ a központi forrásokról, illetve az államkasszába befolyó összegekről.

A mintavétel során kiderült, hogy a szervezetek a pályázati pénzek lehívása és a közösségi élet szervezése mellett a kapcsolatrendszer állandó építését tekintik a legfontosabb feladatuknak. Tisztában vannak azzal, hogy egy elszigetelt civil kezdeményezés, legyen bár innovatív, nem képes hosszú távon fennmaradni. A jövőben folytatniuk kell a kapcsolatépítést az állami és a civil szektorban egyaránt. A kiterjedt kapcsolatrendszer lehetőséget biztosíthat a fejlődésre és a jövőbeli projektek megvalósítására, az anyagi források előteremtésére.

A civil szektor nehézségei

Milyen természetű problémákkal küzd a civil szektor? Számos alapítvány, egyesület működik az országban, akik jól élve a lehetőségekkel, a kapcsolati és anyagi tőkére alapozva sikeresen végzik munkájukat, ennek ellenére jelentős nehézségek sújtják a szektor résztvevőit. Ennek elsődleges okát az anyagi források hiányosságában kell keresnünk. Az Európai Unióhoz történt csatlakozás után – valamint a hazai rendszer folyamatos bővülése mellett – jelentős pályázati pénzek (HEFOP, TAMOP, NCA, stb.) lehívására adódott lehetőség. Legyen szó hazai vagy külföldi forrásról, a rendszer rugalmatlansága, a túlzott elvárások, a kifizetések gyakori csúszása, valamint a határidők mégis gyakran gátat szabnak az elképzeléseknek, és folyamatos bizonytalanságban tartják a szervezetek munkatársait és a közösséget egyaránt. A szervezetek működése gyakran nem folyamatos, az egyik program végétől a következő elnyeréséig tart. A kisebbek kiszorulnak a szűkülő pályázati lehetőségekből, más forrásokat, pénzszerzési lehetőségeket nem ismernek. Gyakran a közüzemi költségeket és béreket is pályázati pénzből vannak finanszírozva, így a napi munka, az alkalmazottak bérezése is komoly problémát jelenthet. A helyi önkormányzatok és az állam csak minimális anyagi támogatást képes nyújtani az egyesületeknek az állandó lobbitevékenység ellenére. Ide kapcsolódó probléma, hogy a pályázatíráshoz szükséges szakemberek hiánya szintén hátráltató tényező a lehetséges támogatások, bevételek megszerzésében. A pályázati pénzek mellett egy másik lehetséges bevételi forrás az SZJA 1%-a, illetve különböző adományok (helyi vállalkozók, elszámolt egykori lakosok, társszervezetek). Azonban túl sok a pályázó, kevés a forrás, kevés a jelentős összeget adományozók száma, szűk a támogatói kör, kevés a pályázati lehetőség. Az adományozók gyakran nem ismerik még helyi szinten sem a szervezeteket. A vizsgált szervezetek álláspontja az, hogy az állam több pénzt szánhatna a civil szervezetek működésére, főleg azoknak a

működésére, amelyek a lakosság, a környezet fejlődését segítik. Ez azt jelenti, hogy azzal kellene támogatni a szervezeteket, hogy az ott dolgozók ne ingyen dolgozzanak, hiszen nem várható el hogy mindenki csak önkéntesen dolgozzon. Az alkalmazásban álló szakemberek túlterheltek, kevesen végeznek sok munkát. A továbbképzési lehetőségek csak egy szűk kör számára érhetőek el, mert túl drágák vagy kevés az információ róluk. A szervezetek nem ismernek új forrásteremtési módokat. Az infrastruktúra terén is jelentős hátrányokkal küzdenek a civil szervezetek, gyenge a meglévő infrastrukturális háttér. A kisebb szervezetek csak minimális lehetőségekkel rendelkeznek. Az eltérő infrastrukturális bázis miatt nem egyenlő az információhoz jutás esélye sem. Az emyőszervezetek nem alakítottak ki olyan hálózatokat, mechanizmusokat, amelyek biztosíthatnák a zavartalan működést.

A civil szervezetek munkáját egy másik szintén súlyos probléma is nehezíti, a motiváció hiánya. Az interjúk kapcsán gyakran felmerült, hogy a lakosságot nehéz bevonni a közösséget érintő aktuális programokba. Számos esetben előfordult, hogy csak bizonyos kompenzáció (pl. tombola, ingyen ebéd stb.) fejében lehetett az embereket mozgósítani. Az Együtt a Kémes Körzet Gyermekéért Alapítvány elnöke elmondta, hogy a résztvevők száma a programokon általában a motivációtól függ. Az elnök szerint sok múlik a motiváción, illetve azon, hogy hogyan vannak megszólítva az embereket. A lakosság, illetve a kiemelt célcsoport többnyire aktívnak mondható, bevonható. Ha a szervezők úgy találják, hogy kevesebb számban jönnek el a programokra, akkor kitalálnak valamilyen motivációs eszközt.

A politika szintjén gyakori probléma, hogy a civil szervezetekben az önkormányzatok gyakran riválist és nem partnert látnak, lehetetlen igényeket támasztanak, nem ismerik fel a helyi problémákat. Az önkormányzat nem, vagy csak ritkán kérdezi meg a szervezetek véleményét és vonja be őket a döntéshozatalba vagy a döntés-előkészítésbe. Az egyeztetési fórumok sokszor csak a látszat szintjén működnek. Több esetben a forprofit szervezetekkel is versenyezni kell a forrásokért. Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy bár a civilek gyakran súlyos nehézségekkel küzdenek, mégis képesek alkalmazkodni a folyamatosan változó igényekhez. Egyre több különböző szervezetet hoznak létre, bizonyítva ezzel a szektor szükségességét.

Záró gondolatok

Az említett szervezetek jelentős részt vállalnak a Sellyei Kistérség társadalmának életében. Az új kihívások folyamatos cselekvésbeli stratégiák, döntések kidolgozását követelik meg a szektor résztvevőitől és a politikai élet szerepvállalóitól. Az utóbbi évek jelentős erőfeszítései ellenére még nem állt meg a leszakadás folyamata a Sellyei Kistérségben. A legsürgősebb cél ezen leszakadás mérséklése, majd ezt követően a kitérés pontok mentén a kistérség fejlődési pályára

történő állítása. Szinte biztos, hogy az égetően sürgős fejlesztések célirányos kormányzati segítség nélkül, önerőből nem valósíthatók meg. A civilek munkájával kapcsolatban kijelenthetjük, hogy az innovatívan gondolkodó emberekből egyik településen sincs hiány. A felzárkóztatás, a halmozottan hátrányos helyzetben élő, sok esetben mélyszegény lakosság integrálása, illetve a helyi társadalom közösséggé formálása megvalósítható. Azonban a civil szervezetek munkájába még erőteljesebben be kell vonni a lakosságot, hiszen megfelelő társadalmi támogatottság nélkül az elképzelések és projektek sem valósíthatók meg. Konszenzust kell kiépíteni a szereplőknek a fejlesztési célok és prioritások elfogadásában; ütőképes területfejlesztési, pénzügyi és műszaki szakemberekből álló gárdát kell felállítani, hiszen nem csak a pályázatok elő- és elkészítése igényel komoly anyagi és szellemi erőforrásokat, hanem a megvalósítás és az üzemeltetés is.

A fenti gondolatok és tapasztalatok alapján igazolódni látszik a bevezetőben megfogalmazott hipotézis. A civil szervezetek sok esetben valóban képesek integráló hatást kiváltani egy adott mikro vagy makro közösségen belül. Ehhez azonban szükséges a „háterszág” valós támogatása, az anyagi és infrastrukturális források megléte.